

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Яцьків Марія Юрївна

УДК 811.161.2'373.7+81'282.2:821.161.2(477.87)"20"

**ФРАЗЕОЛОГІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ ТА ДМИТРА КЕШЕЛІ:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент
Венжинович Наталія Федорівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Мойсієнко Анатолій Кирилович,
Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри української мови
та прикладної лінгвістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Коваленко Борис Олексійович,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
декан факультету української філології
та журналістики.

Захист відбудеться 5 травня 2021 року о 12:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (ауд. 25, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018).

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за адресою: Будинок учених, вул. Шевченка, 79, м. Івано-Франківськ, 76018.

Автореферат розіслано 3 квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент

Н. М. Пославська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Фразеологія – відносно молода наука, яка продовжує розвиватися і постійно привертає увагу мовознавців. Теоретичні дослідження фразеології охоплюють широке коло проблем у сучасній лінгвістиці.

Нині в українському мовознавстві помітно зросла увага до системного аналізу діалектної фразеології, який дає змогу дослідити активні процеси в говірковому мовленні, установити зв'язки між матеріальним світом і духовною культурою. Однією з актуальних проблем української діалектології залишається дослідження фразеологічної системи.

Закарпаття – унікальний етнокультурний регіон, який упродовж багатьох віків був відірваний від споконвічних українських земель, перебуваючи у складі інших держав. Українська мова на цій території завжди перепліталася з угорською, словацькою, румунською, чеською мовами. Географічне й геополітичне розташування Закарпаття, особливості заселення, історичні умови, різновиди занять витворили унікальний колорит, що яскраво відобразився і в мовленні закарпатців, насиченому фразеологічними висловами.

Одним із важливих завдань української фразеології залишається й дотепер вивчення фраземики в художніх творах письменників. Надзвичайно актуальною є діалектна фразеологія в мові художніх прозових текстів, адже саме в них актуалізуються словникові надбання української традиційної фразеології та служать засобом фіксації багатьох мовних явищ, поширених лише на території певного регіону, допомагають виявити загальнонародне та місцеве, з'ясувати семантичні та граматичні особливості власне діалектних фразеологізмів.

Функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах та проблематику «мова (фразеологія) і національна культура» досліджували В. Білоноженко, О. Важеніна, Н. Венжинович, І. Гнатюк, Т. Григоренко, Л. Даниленко, С. Денисенко, О. Дехтярьова, Т. Євтушина, В. Жайворонок, Т. Здіховська, В. Коваль, М. Коломієць, В. Кононенко, Є. Коноплянко, Н. Мазур, Л. Мельник, В. Папіш, Ю. Прадід, Л. Скрипник, Д. Ужченко, В. Ужченко, Н. Хома та ін. Однак мовознавці переважно зосереджують свою увагу на структурно-семантичних, функційно-стилістичних, фразеотвірних, зіставних аспектах дослідження фразеологізмів у художніх творах Т. Шевченка, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, О. Вишні, О. Довженка, М. Рильського, О. Гончара, П. Загребельного, І. Чендея та ін. Важливими для наукового аналізу є фразеологізми, які відображають народні традиції, звичаї та обряди того чи того народу, історичні факти його життя.

Фразеологічні одиниці мають образно-символічну основу та відображають позамовну дійсність. Вивчення фразем у мові окремого письменника, зокрема в лінгвокультурному напрямі, дає нам можливість виявити специфічні риси мовної картини світу української нації, окремого соціуму, життя якого зумовлене особливостями світосприйняття, системою моральних цінностей,

норм і принципів виховання, а також простежити вияви ідіостилів письменників.

Місце фразеологічних одиниць у мові окремих письменників, певних літературних жанрів та стилів досліджували багато українських мовознавців, а саме: Л. Авксентьєв, Н. Венжинович, В. Грещук, О. Дехтярьова, Л. Добржанська, Т. Євтушина, Т. Здіховська, Б. Коваленко, В. Кононенко, Ю. Кохан, М. Лесюк, А. Мойсієнко, В. Папіш, П. Плющ, М. Скаб, М. Скаб, Н. Скиба та ін. Однак актуальними залишаються проблеми, пов'язані з вивченням індивідуально-авторського фразеовживання.

Значним досягненням у вивченні ареальної фразеології через призму мови художньої літератури є вихід у світ словників «Фразеологія творів Бориса Харчука», «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» (С. Панцьо); «Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького» (Б. Коваленко, Н. Коваленко); «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» (В. Грещук).

У наукових працях мовознавців С. Бевзенка, Й. Дзендзелівського, К. Галаса, М. Грицака, В. Добоша, П. Лизанця, В. Німчука, І. Сабадоша, М. Сюська, П. Чучки ґрунтовно вивчені закарпатські говори. Фразеологічна система закарпатських говорів представлена у працях, зокрема, С. Бевзенка, В. Лавера, А. Галас, О. Миголинець. Увагу мовознавців привертала творчість закарпатоукраїнських письменників, розвідки яких стосувалися здебільшого лексики (М. Грицак, П. Лизанець, М. Сюсько, В. Статєєва). В. Папіш вперше дослідила фразеологічний матеріал художніх текстів закарпатоукраїнських письменників (40-90 рр. ХХ ст.) у семантичному та функційному аспектах, встановила співвідношення узуального та оказіонального у практиці авторського мовлення.

Актуальність дослідження полягає в потребі ґрунтовних розвідок, присвячених студіюванню художньої мови закарпатоукраїнських прозаїків Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі, недостатній розробці в українському мовознавстві питань, пов'язаних із вивченням індивідуально-авторського фразеовживання, та подальшому опрацюванні питань діалектної фразеології, яка є важливим складником мовної картини світу.

На думку багатьох дослідників, саме в мові втілюється історична пам'ять народу, мова відображає як культурний, так і мовний досвід народу. Лінгвокультурологічні дослідження на матеріалі фразеології допомагають досягнути духовні цінності, витворені окремими етносами протягом тисячоліть.

Лінгвокогнітивний підхід дає змогу аналізувати всю сукупність чинників, які впливають на процес спілкування, а також систему феноменів, що відображають національну специфіку ментально-лінгвального комплексу, з одного боку, а з іншого, – визначають національно-культурну специфіку самої фразеології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в

контексті комплексної наукової теми кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Лексико-семантичні, граматичні, фонетичні та інші особливості закарпатського говору в порівнянні з українською літературною мовою та іншими говорами» (державний реєстраційний номер 0119U101435). Тема кандидатської дисертації затверджена на вченій раді Ужгородського національного університету (протокол № 8 від 24.04.2014 р., уточнена 17.11.2020 р., протокол № 8).

Мета дослідження – здійснити аналіз фраземіки в художніх творах сучасних закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі, розглянувши фраземи в лінгвокультурологічному аспекті.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- систематизувати погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі фразеології та лінгвокультурології для наукової інтерпретації ключових понять дисертації, присвяченої вивченню фраземіки прозових творів М. Дочинця та Д. Кешелі;
- зафіксувати фраземи у художній прозі зазначених закарпатоукраїнських письменників;
- виокремити традиційні (загальнонаціональні), трансформовані, загальноновживані (не зафіксовані словниками) та авторські художні фраземи;
- здійснити семантичний аналіз зафіксованих фразем;
- дослідити розвиток фраземного значення на матеріалі прози М. Дочинця та Д. Кешелі;
- розглянути фраземи як специфічні мовні знаки, засоби зберігання й передавання культурної інформації.

Об'єкт дослідження становлять фраземи, зафіксовані у художніх творах закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі.

Предмет дослідження – лінгвокультурологічні особливості фраземіки творів закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі.

Матеріалом дослідження є картотека, яка налічує 3745 фразем, відібраних методом суцільної вибірки з текстів сучасної художньої прози М. Дочинця та Д. Кешелі.

Джерельною базою слугували 8 книг М. Дочинця, а саме: «Булава і серце», «Вічник», «Горянин», «Дорога в небо», «Лис», «Місячна роса», «Руки і душа», «Світильник слова», а також 4 книги Д. Кешелі «А земля таки крутиться», «Державна копоня, або Листи до пана Президента», «Колиска сонця», «Політ співочого каміння. Трилогія з народного життя».

Методи дослідження. Сукупність методів дослідження зумовлена специфікою об'єкта, метою й поставленими завданнями. Відібраний фактичний матеріал опрацьовано за допомогою описового методу для виокремлення традиційних (загальнонаціональних), трансформованих, загальноновживаних

(не зафіксованих у словниках), авторських художніх фразем та виділення тематичних груп фразеологізмів. Описовий метод уможливив теоретичне узагальнення результатів дослідження, систематизацію дібраного матеріалу. Метод контекстуального аналізу використано для з'ясування лінгвокультурологічних, функційних і стилістичних особливостей фразем у прозових творах Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі. Для уточнення семантики фразеологічних одиниць використано компонентний аналіз. Домінантні спільні та індивідуальні ознаки функціонування фразем у художніх творах закарпатоукраїнських письменників встановлено за допомогою прийому порівняння. Для з'ясування частотності вживання традиційних (загальнонаціональних), трансформованих, загальноновживаних (не зафіксованих у словниках) та авторських художніх фразем у творах М. Дочинця та Д. Кешелі використано методику кількісних підрахунків. Наукове дослідження проводилось у 3 етапи:

1. Відбір та опрацювання бібліографічних джерел з теми дисертації; аналіз здобутків мовознавців у питаннях, що стосуються фразеології загалом, проблем класифікації фразеологізмів, лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного напрямів дослідження, діалектної фразеології. Дослідивши теоретичні джерела, ми визначили обсяг і визначення фраземи, яку сприймаємо у широкому розумінні, використали семантичну та тематичну класифікацію для поділу фразем на групи.

2. Практична робота містила: збір, аналіз, опис, зіставлення, розподіл за тематичними групами зафіксованих фразем (традиційних (загальнонаціональних), трансформованих, загальноновживаних (не зафіксованих у словниках) та авторських художніх фразем) у прозових творах письменників М. Дочинця та Д. Кешелі, які є виявом ідіостилів авторів; з'ясування лінгвокультурологічних особливостей фразем; виокремлення діалектних компонентів, соматизмів та назв тварин у компонентному складі.

3. Викладення основних результатів проведеного дослідження у вигляді дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *уперше* в українському мовознавстві:

- уведено в науковий обіг значний емпіричний матеріал із художніх творів М. Дочинця та Д. Кешелі;
- запропоновано лінгвокультурологічний аспект дослідження фразем;
- уведено в науковий обіг поняття *художньої фраземи*;
- досліджено розвиток фраземного значення на матеріалі фразеологізмів української мови у творах закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі, що вможливило з'ясувати як їхні універсальні закономірності, так і суто національну (регіональну) специфіку;

- виокремлено найбільш репрезентативні тематичні групи традиційних (загальнонаціональних), трансформованих, загальноновживаних (не зафіксованих у словниках), авторських художніх фразем, зафіксованих у прозі М. Дочинця та Д. Кешелі;
- проаналізовано найвагоміші лінгвокультурологічні особливості виокремлених фразем.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати закладають підґрунтя вивчення фраземного складу української мови в лінгвокультурологічному аспекті та перебігу фразеотвірних процесів у ній на матеріалі творів закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі. Дисертаційна робота є внеском у подальший розвиток теорії лінгвокультурологічних досліджень узагалі та в розроблення новітніх парадигм лінгвістичних студій у галузі фразеології зокрема. Уперше введено в науковий обіг поняття *художньої фраземи*. Системний опис фразеологічної картини світу закарпатців як частини українського етносу посприяв виявленню універсального та специфічного відображення дійсності за допомогою цих унікальних мовних одиниць.

Практичне значення наукової роботи вбачаємо в можливості використання її результатів для написання праць із фразеології в контексті новітніх лінгвістичних парадигм, а також у читанні лекцій для студентів й аспірантів із лексикології, фразеології та стилістики української літературної мови, на спецкурсах і спецсемінарах із лінгвокультурології та лінгвокогнітивної концептології тощо. Зібраний та проаналізований у дисертації емпіричний матеріал може бути покладений в основу укладання словника фразеологізмів творів закарпатоукраїнських письменників із відповідними лінгвокультурологічними коментарями.

Особистий внесок здобувача. Увесь відбір фактичного матеріалу, його систематизація, оцінка та опис здійснені автором дисертації самостійно.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (17.11.2020 р.). Основні положення та результати роботи викладено в доповідях і виступах на міжнародних наукових конференціях: XXVII Міжнародній науково-практичній конференції (м. Ужгород – Будапешт, 26–29 листопада 2013 року); Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (м. Ужгород, 10–11 квітня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI ст.» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 року); II Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (м. Ужгород, 21–22 квітня 2016 року); 71-й підсумковій науковій конференції професорсько-викладацького складу ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, 27–28 лютого 2017 року); III Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики»

(м. Ужгород, 26–27 квітня 2018 року); Міжнародному культурно-освітньому і науковому форумі «Слов'янські зустрічі» (м. Гомель, 9–10 грудня 2019 року); IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (м. Ужгород, 23–24 квітня 2020 року); Міжнародній науковій конференції «Фразеологія в контексті суміжних наук» (м. Ужгород, 12–14 жовтня 2020 року).

Публікації. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 14 статтях, 5 із яких надруковано у виданнях, затверджених МОН України як фахові, дві праці опубліковано за кордоном. 13 статей написано одноосібно, 1 – у співавторстві, у ній автору належить відбір, систематизація та лінгвокультурологічний аналіз фразеологічних одиниць.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (225 позицій, із них словників – 17), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації – 244 сторінки (основний текст уміщено на 196 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет і матеріал дослідження, окреслено його методи, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію основних положень дисертації та її структуру.

У першому розділі – «**Теоретичні засади дослідження фразеологізмів**» – опрацьовано теоретичні джерела, що стосуються фразеології загалом, класифікацій фразеологізмів, лінгвокультурології, діалектної фразеології, а також використання фразеологізмів у художніх творах письменників.

У підрозділі **1.1. – «Основні етапи вивчення фразеології»** – розглянуто етапи зародження фразеології та її становлення як окремої лінгвістичної дисципліни. Теоретичні дослідження фразеології охоплюють у сучасній лінгвістиці широке коло проблем, зокрема: вивчення фразеологізму як основної одиниці фразеології, функціонування фразеологізмів у мові, мовленні, визначення методів дослідження тощо. Незважаючи на помітні досягнення у дослідженні фразеології, актуальними продовжують залишатися проблеми, що стосуються специфіки фразеології як лінгвістичної дисципліни, семантики і форми фразеологічних одиниць, класифікації фразеологізмів, джерел їх виникнення, системних зв'язків у фразеологічній системі, розвитку діалектної фразеології, місця фразеологічних одиниць у мові письменників, еволюційних процесів у фразеологічному фонді тощо.

У підрозділі **1.2. – «Типологічні ознаки фразеологічних одиниць»** – розглянуто поняття фразеології, фразеологізму, фразеологічної одиниці, фраземи та виокремлено основні ознаки фразеологізмів. Учені зазначають такі ознаки фразеологічних одиниць:

семантичну цілісність (В. Виноградов, І. Торопцев, Г. Удовиченко), стійкість (В. Жуков, Л. Юрчук), відтворюваність (М. Алефіренко, С. Гаврін, Ф. Медведєв, М. Шанський), еквівалентність слову (О. Реформатський), метафоричність (О. Бабкін, О. Кунін, Б. Ларін), наявність не менше двох повнозначних слів (М. Демський, М. Шанський), нарізнооформленість (О. Молотков, Р. Попов, Л. Скрипник), ідіоматичність (Б. Плотников, О. Смирницький), неперекладність іншою мовою (Л. Булаховський, Є. Верещагін), надслівне лексичне значення (О. Молотков, О. Юрченко), експресивність (В. Мокієнко, В. Ужченко), функціонально-семантичну комплікативність (С. Гаврін), акцентологічність (В. Архангельський, М. Шанський) тощо.

У підрозділі **1.3.** – *«Класифікація фразеологізмів у контексті сучасних досліджень»* – докладно проаналізовано найбільш відомі класифікації фразем, зокрема Л. Булаховського, В. Виноградова, Б. Ларіна, О. Молоткова, М. Шанського та ін. Кожна класифікаційна схема по своєму допомагає з'ясувати природу фразеологічних одиниць, схарактеризувати особливості їх функціонування й еволюцію у системі мови. У сучасному українському мовознавстві дослідники дедалі частіше намагаються звернути увагу на подальше накопичування ареального матеріалу, необхідність подати діалектну фразеологію як систему, проаналізувати фразеологію в ідеографічно-тематичному аспекті. Ідеографічний принцип систематизації фразеологізмів покладений в основу класифікацій М. Алефіренка, А. Івченка, Ю. Прадіда, Ж. Краснобаєвої-Чорної, В. Ужченка та Д. Ужченка та ін. Науковці використовують різні схеми ідеографічного опису фразеологічних одиниць, представляють як загальномовну, так і ареальну ідеографічні картини світу, які можуть бути зафіксовані відповідними ідеографічними словниками.

Підрозділ **1.4.** – *«Лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний напрями вивчення фразеології»* – присвячений аналізу досліджень у лінгвокультурологічному та лінгвокогнітивному аспектах. Семантика фразеологізмів, незважаючи на інтенсивність та тривалість її вивчення, залишається центральною проблемою фразеології. Це пов'язано з невирішеністю цілої низки питань, які мають принципово важливе значення для подальшого розвитку фразеологічної науки. Існують, зокрема, значні розбіжності у розумінні сутності фразеологічного значення, у тлумаченні аспектів змістової структури фразеологічної одиниці, її смислового обсягу, у визначенні категоріальних ознак фразеологізму. Залишається спірною проблема семантичної цілісності фразеологічної одиниці порівняно зі словом, можливість моделювання семантики фразеологізму тощо. Саме лінгвокультурологія орієнтована на створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації та на системне представлення одиниць мови й культури в їхній кореляції та взаємодії. Лінгвокогнітивний підхід дає змогу аналізувати всю сукупність чинників, які впливають на процес спілкування, а також систему феноменів, що відображають національну специфіку ментально-лінгвального комплексу,

з одного боку, а з іншого, – визначають національно-культурну специфіку самої фразеології. Лінгвокогнітивний аналіз передбачає як поняття, що вже перевірені часом (семантична структура, оцінка, емотивність, стилістична маркованість, генетична класифікація), так і нові підходи до когнітивного світосприйняття.

У підрозділі 1.5. – «*Основні аспекти вивчення діалектної фразеології*» – окреслено основні здобутки діалектної фразеології на сучасному етапі. Схарактеризовано найвагоміші праці українських мовознавців, які досліджували діалектні особливості української мови взагалі, а також фраземіки зокрема. Вивчення діалектної фразеології надзвичайно актуальне, оскільки вона є одним із основних засобів відображення в мові національної специфіки, носієм компонентів, що у значній повноті й різноманітності характеризують етнічну картину світу. Діалектна українська мова має невичерпні фразеологічні багатства, особливо завдяки праці українських письменників, які постійно поповнюють фразеологічну скарбницю як діалектної мови, так і української літературної мови. Проаналізовано історію дослідження закарпатоукраїнської фразеології, звернено особливу увагу на вагомий доробок закарпатських учених у цій галузі (Й. Дзедзелівський, В. Лавер, М. Сюсько, В. Папіш та ін.).

Другий розділ – «*Фразеологічна картина світу у творчості Мирослава Дочинця*» – присвячений вивченню фраземіки художніх творів письменника. Виокремлено традиційні, трансформовані, загальноновживані (не зафіксовані словниками) та авторські художні фраземи.

У розділі проаналізовано фраземи з восьми книг Мирослава Дочинця. Їх зафіксовано 2494.

Письменник рідко використовує традиційні (загальнонаціональні) фраземи, зафіксовані у фразеологічних словниках (*носитися, як із писанкою; ласий шматочок; мокрий як хлющ* тощо). Для більш глибокого відтворення характеристики персонажів, їх стану та діяльності М. Дочинець досить широко застосовує мовну гру, одним із прийомів якої є різноманітні трансформації фразем (*копитами версти* – ‘померти, загинути’. Пор.: Фразеологічний словник української мови (уклад.

В. М. Білоноженко, 1993); Словник фразеологізмів української мови (уклад.: В. М. Білоноженко та ін., 2003); Фразеологічний словник української мови (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, 1998) – *відкинути / відкидати ноги (копита, ратиці і т. ін.)* – ‘умерти, загинути (зневажл.)’. Для відтворення колоритності закарпатського говору письменник трансформувал загальнонаціональну фразу шляхом заміни компонентного складу, ввівши діалектне слово *версти* – ‘кинути щонебудь’. У тексті: «*Лише старий сторож Поличко, сказний чоловік, тихо зітхнув: «І коли вже ота кобила копитами верже?...»*».

М. Дочинець, використовуючи традиційні фраземи, не лише трансформує їх, але й надає іншого значення, наприклад: *як пташка в золотій клітці* – ‘жити у багатстві, але в той же час бути мов ув’язненою у клітці’ (пор.: *битися наче птах у клітці* – ‘жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи нестатки, злидні’ (Фразеологічний словник української мови (уклад. В. М. Білоноженко, 1993)); *битися як (мов, наче і т. ін.) птах у клітці* – ‘жити в скрутних матеріальних умовах, переборюючи нестатки, злидні і т. ін.’ (Словник фразеологізмів української мови (уклад.: В. М. Білоноженко та ін., 2003)). У тексті: «*Як пташка в золотій клітці, в сільцях кохання билася Мотря*».

Діалектні фраземи органічно вплітаються в канву прозового твору і вживаються як у мовленні персонажів, так і в авторському описі героїв, подій, явищ. Письменник використовує діалектні фраземи для позначення різних сфер людської діяльності, фізичного-емоційного стану персонажів та їх характеристики: *студений отець; якби дівка віща, то не йшла би в ріща; жити, як потя* тощо.

Найбільші за кількістю тематичні групи традиційних (загальнонаціональних) фразем на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості особи / неособи; мовленнєвої та мисленнєвої діяльності.

Тематичні групи авторських трансформацій традиційних (загальнонаціональних) фразем на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості особи / неособи є найбільш репрезентативними серед досліджених.

Серед загальноновживаних фразем (не зафіксованих у словниках) переважають мовні одиниці на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; характеристики, властивості та якості особи / неособи; фізично-емоційного стану особи; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії.

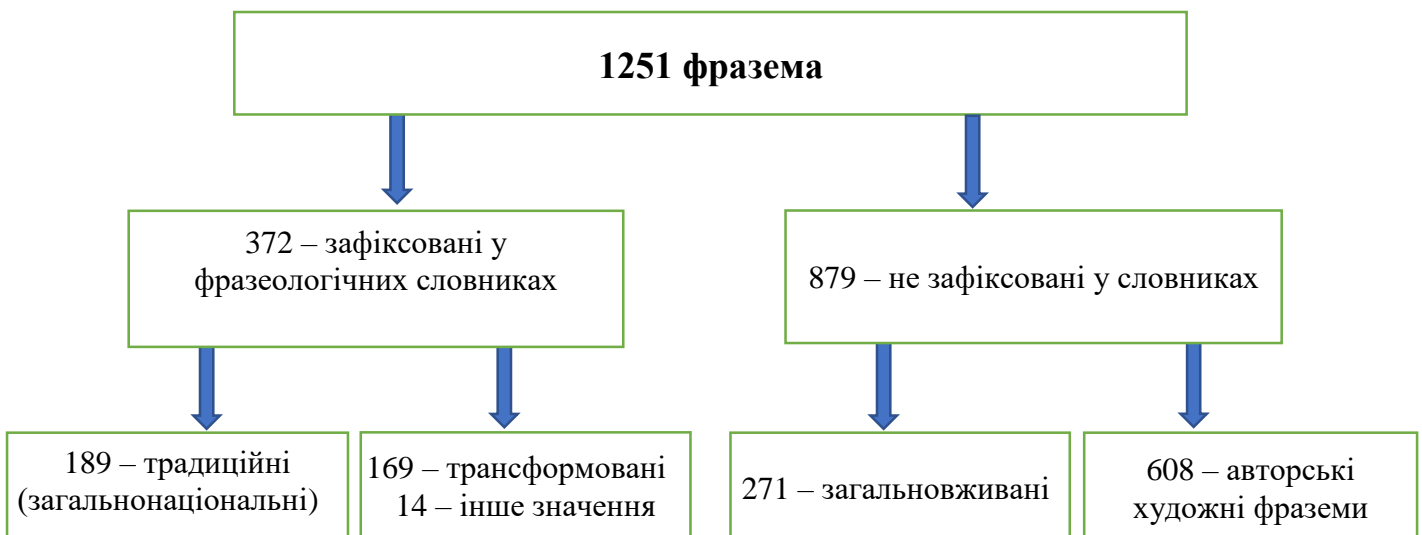
Найпоширеніші тематичні групи авторських художніх фразем у творах М. Дочинця на позначення: якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; характеристики, властивості та якості особи / неособи;

фізично-емоційного стану особи.

Наукове дослідження підтвердило, що у загальнонаціональних, трансформованих, загальноновживаних (не зафіксованих у словниках) та авторських художніх фраземах тематичні групи за кількістю одиниць різні, найбільші з них на позначення дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості людини; фізично-емоційного стану особи. Отже, автор із великою увагою ставиться до відтворення різних виявів життя людини, стану предметів та явищ. Також він намагався якнайповніше розкрити всю палітру почуттів людини. М. Дочинця цікавила не тільки зовнішність людини, а й внутрішній світ героїв. З'ясовано, що автор часто, характеризуючи персонажів, використовує компаративні фраземи, де порівнює особу з певною твариною, рослиною чи іншими предметами та явищами (*сама, як ягничка; рухливий, як ртуть*). Найменшою за кількістю є тематична група на позначення лайливих слів, прокльонів та іронії. Автор із надзвичайною обережністю використовує нецензурну лексику та іронію. Більшість фразем є зрозумілими лише для певного середовища, вони побудовані на діалектному мовленні та відображають колорит закарпатської говірки. Лайливі слова та прокльони найчастіше позначають негативну експресію, відтворюють почуття ненависті одного героя художнього твору до іншого.

У третьому розділі – «Лінгвокультурологічні особливості фразем у творах Дмитра Кешелі» – проаналізовано фраземіку художніх творів цього письменника. За допомогою фразем автор зумів вдало зосередити увагу на романтичності натур його персонажів, більша частина його героїв – це поети в душі. Часто в центрі сюжету автор відображає соціально-психологічні процеси в житті рідного краю в минулому й сьогоденні. У прозі письменник уперше в українській літературі відтворив сприйняття простими селянами революції в Угорщині у 1956 р., яку жорстоко придушила радянська влада, зобразив перехрестя культур, духовності й ментальності різних народів на землях Закарпаття. Його герої надзвичайно колоритні, вони сприймають життя через призму гумору та іронії. Здебільшого Д. Кешеля пише закарпатським діалектом.

У творах Д. Кешелі зафіксовано 1251 фразему.

Спостерігаємо, що Д. Кешеля використовує фраземи в цілісній і трансформованій формах, а також надає загальноновживаним фраземам іншого значення. Найпоширеніший спосіб трансформації – заміна компонентного складу фраземи іншим словом. Наприклад: *поцілувати дулю* – ‘нічого не одержати, не знайти’ (пор.: *взяти дулю (під ніс)* – ‘нічого не одержати, не дістати’ (Фразеологічний словник української мови (уклад. В. М. Білоноженко, 1993); Словник фразеологізмів української мови (уклад.: В. М. Білоноженко та ін., 2003); Фразеологічний словник української мови (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, 1998)). У тексті: «У нашому обійсті **поцілували дулю**, вірніше – *півдулі: закваски і самогонки жандарми не знайшли, проте випадково натрапили на самогонний апарат*».

Серед традиційних (загальнонаціональних) фразем переважають стійкі одиниці на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості особи / неособи.

За обсягом найбільшими тематичними групами авторських трансформацій традиційних (загальнонаціональних) фразем є мовні одиниці на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи; мовленнєвої та мисленнєвої діяльності; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії.

Найбільш репрезентативні тематичні групи загальнонародних та діалектних фразем, які не зафіксовані у словниках, на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи; характеристики, властивості та якості особи / неособи; мовленнєвої та мисленнєвої діяльності.

За кількістю найбільше представлені тематичні групи авторських художніх фразем Д. Кешелі на позначення: якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; лайливих слів, прокльонів та іронії; дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим; фізично-емоційного стану особи.

Відзначаємо, що найчастіше Д. Кешеля у мовлення персонажів вплітає фраземи на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності особи в її стосунках із будь-ким, будь-чим; якості, ознаки, стану предмета, явища, дії; характеристики, властивості та якості людини; фізично-емоційного стану особи; лайливих слів. Автор із великою увагою ставиться до діяльності людини та відтворення людських стосунків. Використовуючи традиційні, трансформовані, загальноновживані (не зафіксовані у словниках) та авторські художні фраземи, Д. Кешеля розкрив усю палітру відчуттів, діяльності, вчинків (як позитивних, так і негативних), притаманних людині. Фраземи здебільшого створені на словесних образах і є результатом розвитку образного мислення письменника. Відомий майстер художнього слова зумів органічно синтезувати, а відтак і гармоніювати, здавалося б, зовсім несумісні поняття: трагедію і комедію, глибокий ліризм і

сатиру, народну мудрість і класичну філософію, відкрити живописні можливості фраземіки української мови.

Прозові твори Д. Кешелі містять діалектні фраземи, які вживаються для емоційно-експресивної характеристики персонажів. Здебільшого зазначені фраземи введені у мову героїв чи письменника, вони передають найточніші відтінки душевних почуттів, надають висловлюванню закарпатського колориту, роблять мовлення персонажів образним, виразним та емоційним. Наприклад: *лупнути у копоню; гертанку полоскати; уціритися під сонцьом; хосна, як із жаливи полотна; одверичи лаби і скріпнути.*

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки та узагальнення:

1. Виконане на значному за обсягом емпіричному матеріалі студіювання у лінгвокультурологічному аспекті фразем, виокремлених із художніх творів закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі, підтвердило здатність фразем (як загальнонаціональних, трансформованих, так і власне авторських) відтворювати великий життєвий досвід народу, його вміння спостерігати й узагальнювати найсуттєвіші явища, факти в природі та суспільстві, народну мудрість, кмітливість та почуття гумору в різноманітних складних ситуаціях.

2. Українська фразеологія пройшла довгий і складний шлях свого становлення. Вона постійно поповнювалася новими одиницями, частково або й повністю архаїзуючи чи трансформуючи семантичну структуру питомих чи давно запозичених фразеологізмів. Семантично фразеологічні одиниці перебувають у тісному зв'язку зі всіма виявами матеріального й духовного життя етносу, з його менталітетом, системою цінностей тощо.

Теоретичні дослідження з фразеології охоплюють у сучасній лінгвістиці широке коло проблем. Виділяємо декілька головних: вивчення фразеологізму як основної одиниці фразеології; функціонування фразеологізмів у мовленні; визначення методів дослідження фразем. Однак, незважаючи на помітні досягнення у дослідженні фразеології, актуальними залишаються проблеми, що стосуються специфіки фразеології як лінгвістичної дисципліни, семантики і форми фразеологічних одиниць, класифікації фразеологізмів, джерел їх виникнення, системних зв'язків у фразеологічній системі, розвитку діалектної фразеології, місця фразеологічних одиниць у мові письменників, еволюційних процесів у фразеологічному фонді мови.

3. У процесі дослідження фраземіки художніх творів М. Дочинця та Д. Кешелі введено термін *художня фразема* – це семантично цілісна і синтаксично неподільна мовна одиниця, образна словосполука, художня формула, яка передає й закріплює художню, естетичну оцінку дійсності. Визначено такі основні *ознаки художньої фраземи*: образність, ідіоматичність, смислова неподільність, семантичне перетворення фраземотвірних компонентів, семантична цілісність, емоційність та експресивність, що надає художньому тексту широкого стилістичного

потенціалу та можливості підсвідомо впливати на читача.

4. Виокремлено 3745 фразем, із яких: 876 – зафіксовано у фразеологічних словниках (із них: 464 – традиційні (загальнонаціональні), 412 – трансформовані (32 – інше значення)); 2869 – не зафіксовані у словниках (із них: 807 – загальноновживані, 2062 – власне авторські). З'ясовано, що мовлення персонажів значною мірою насичене фраземами. Майстри художнього слова, характеризуючи персонажів, їхні дії, стан, часто використовують компаративні та діалектні фраземи.

5. Дослідивши прозу М. Дочинця, ми з'ясували, що автор виробив свій індивідуальний авторський стиль (ідіостиль). Мова його творів – українська літературна, однак, поряд із загальноновживаною лексикою, письменник використовує розмовну та діалектну, трапляються також і неологізми. Частим є вживання авторських художніх фразем. Цікавим в ідіостилі письменника є те, що всіх своїх героїв він не називає іменами, а дає їм загальні назви (*лис, горянин, вічник*). Головні герої – чоловіки чи жінки складної долі, незламні духом і світлі душею. Все описане у творах М. Дочинця передає через сприйняття і спостереження головних героїв (природні явища, людські почуття, дії, вчинки особи стосовно іншої особи, стан предмета, явища). Фраземи передають емоційну та психологічну гостроту, фізично-емоційний стан персонажа, вказують на людські стосунки, дії, вчинки, поведінку тощо.

У творах М. Дочинця виокремлено такі найбільш репрезентативні тематичні групи (традиційні, трансформовані, загальнонародні, авторські художні фраземи) на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим (*носитися, як із писанкою; вчепитися до сорочки, як чорт до душі; пустити на підігрів; потолочити життя на полове*); якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*мокрый як хлющ; як роса з листа; порвати, як мавпа газету; ряхтіти на сонці, як рахат-лукум*); характеристики, властивості та якості людини (*золоті руки; парадний майстер; з казанком на плечах; розуму – як у блохи цицька*); фізично-емоційного стану особи (*пустити сльозу; копитами версти; гризти собі душу; в'янути, як укошена травина*); мовленнєвої та мисленнєвої діяльності (*кістки перемивати; кришити грізьбу зубами; голова лише в один бік варить; проварювати думки*); періоду, часу, місця, кількості (*від зорі до зорі; нога людська не топтала тут ряс; як піску; час німого безгоміння*); зовнішнього вигляду людини (*розчервонілий як рак; жовта, як старий віск; ніс довгий, як три тижні; обсмалений, як циганський казан*); природних явищ (*гаряча паляниця; кипіти, як риба під час нересту*); абстрактного явища (*лавровий вінець; доля обернеться лицем; життєва гавань; скусити глевкої мамалиги*); місця людини у суспільстві та позначення спорідненості між людьми (*біла ворона; голуба, талановита кров; який корч, такий і прутик; і бесідою, і писком русин*); фразем-висловів біблійного походження (*іскра Божя; вийти наче з чистилища; десниця Бога; невдачлива супутниця Адамова*); лайливих слів, прокльонів, іронії (*матері їх хрін; хай їм грець;*

сопи в дві дірки; любити, як коза ніж).

6. Проаналізований матеріал засвідчує, що Д. Кешеля пише художню прозу закарпатським діалектом, створюючи свій індивідуальний авторський стиль. Відзначаємо, що мова творів, стилізована закарпатськими діалектизмами, чергується з газетними штампами радянської доби, яскравими авторськими вставками з використанням здебільшого ужанської говірки та літературної мови. Мовлення героїв прозових творів характеризується особливостями знижено-розмовного стилю. Таким поєднанням автор зумів відобразити трагічне комічним. Із гумором і лірично-саркастичним забарвленням письменник описує життя селян у різні історичні часи, а також їхнє світосприйняття. Д. Кешеля часто використовує авторські художні фраземи, які здебільшого побудовані на порівняннях.

Найбільш репрезентативні тематичні групи фразем, виокремлені у прозі Д. Кешелі (традиційні, трансформовані, загальнонародні, авторські художні фраземи), на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим (*пустити із торбою по світу; накрутити ослячі вуха; каторжні труди; гонити кози моравські*); якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*з ніг до голови; ножом'го мож різати; люта, як огонь; сесі пенгіву уже не гроші, а псячі воші*); фізично-емоційного стану особи (*убитий горем; мокрим голубом дух вилетить; душевна травма; слабий, як мукачівське пиво*); характеристики, властивості та якості людини (*хоч до рани прикладай; дулава голова; як скиба хліба; жменя пасулі в голові*); лайливих слів, прокльонів та іронії (*курка би їх копнула; гута би го забила; Мінден би'го побив*); мовленнєвої та мисленнєвої діяльності (*плескали язиками; плести тринку-парастас; терти мозоль на голові; ластовки співають з рота*); періоду, часу, місця, напряму, кількості (*на всі чотири боки; ні душі; родинне гніздо; мачачий динь*); зовнішнього вигляду (*скривитися, як середа на п'ятницю; як з воску; ніби щойно з-під вінця; випозірувати, як майське сонечко*); місця людини у суспільстві та позначення спорідненості між людьми (*не відставати від моди; із світовим іменем; пасуля не з нашої файти*); абстрактних явищ (*марнотою-марнот; нести тяжку ношу; фоштерська лупина*); природних явищ (*циганське сонце; хоч до зраненого серця прикладай; як весільна сваха*); фразем-висловів біблійного походження (*остання судна хвилина; грішна земля; безкрилені херувими*).

7. Описуючи життя і побут закарпатців, їх місце у суспільстві, міжособистісні стосунки, риси характеру, поведінку, вид діяльності, письменники використовують фраземи різних тематичних груп та різної структури. Їх майстерність виявляється як у відборі фразем, оновленні й розширенні фраземних контекстів і зв'язків, у влучному відчутті семантико-стилістичних особливостей традиційних фразем, так і у створенні нових авторських художніх одиниць, які становлять основну рису їхнього ідіостилу та поповнюють фразеологічний склад діалектної та

української літературної мови. М. Дочинець та Д. Кешеля вдало трансформували стійкі сполучення, органічно вплітаючи в них особливості рідного їм говору.

Зауважимо, що у творах М. Дочинця переважають фраземи, які відтворюють явища, стан природи, боротьбу людини за виживання, а в Д. Кешелі – більше колоритних фразем, які відображають стосунки між людьми, ставлення один до одного та характеристику одного персонажа іншим.

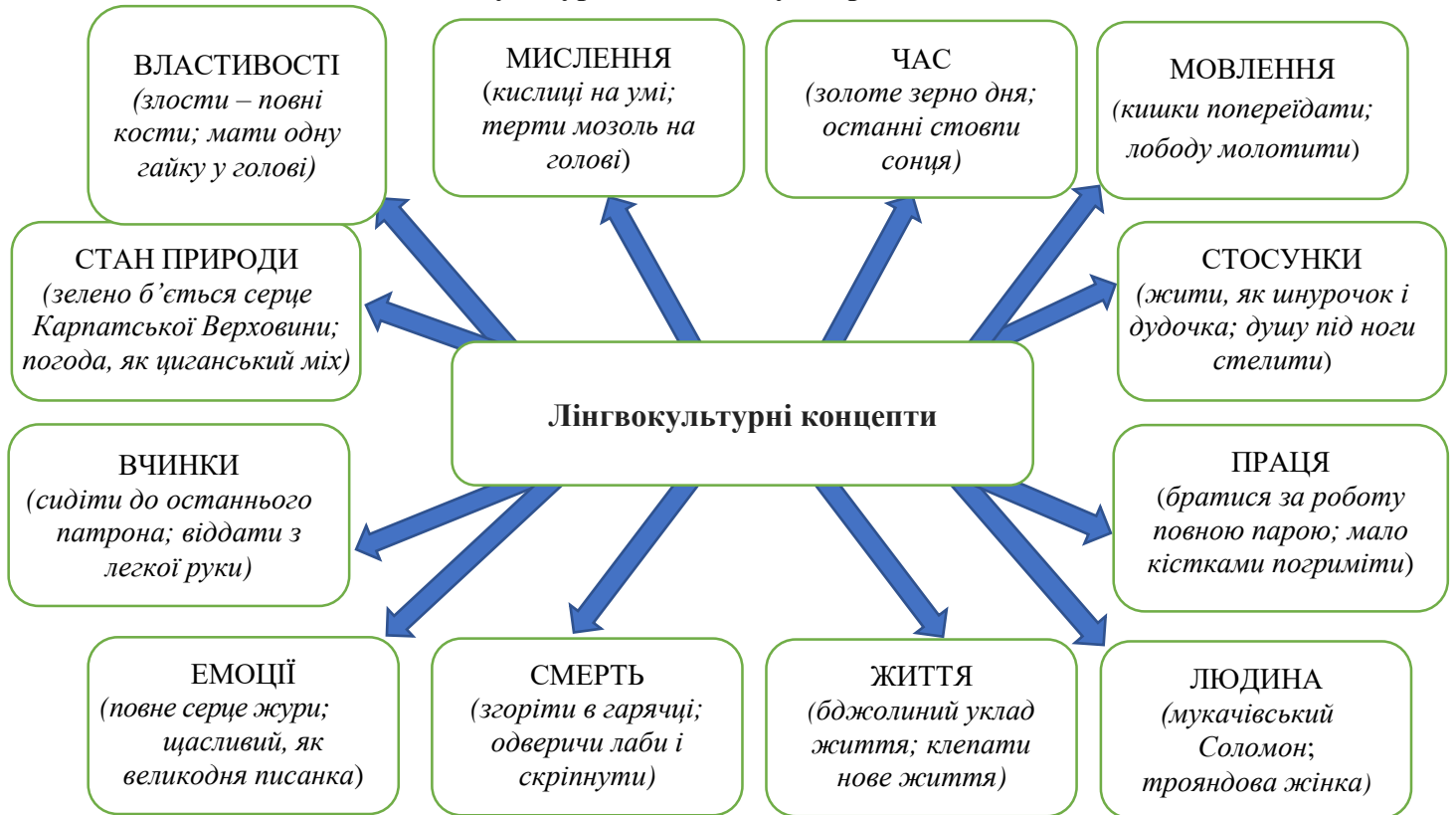
В обох письменників трапляються фраземи, що містять у своєму складі назви тварин. За допомогою цих назв автори, приписуючи людям характерні риси, властиві тваринам, зуміли розкрити характери героїв, їхню поведінку, дії, показати фізичний та емоційний стан.

Спільним у майстрів художнього слова є і часте використання соматизмів у фраземах. Майже в кожній тематичній групі наявні мовні одиниці, до складу яких входять назви частин тіла людини. Фраземи з соматичним компонентом, зафіксовані у прозі М. Дочинця та Д. Кешелі, відтворюють внутрішній світ людини, її зовнішність, властиві їй риси характеру, розумові здібності, дії, поведінка (*вищвілі очі; білий і міцний, як гусарські зуби*). Отже, такі фраземи віддзеркалюють об'єктивні та суб'єктивні реалії світу, у центрі якого знаходиться людина у всіх своїх виявах.

Світоглядні позиції й національна специфіка творчості митців значною мірою розкривається через мову їхніх художніх творів. Фраземи мають яскраве експресивно-емоційне та оцінне забарвлення, вони надають тексту образності. Мовний стиль творів – феномен, результат невтомної творчої діяльності письменників. М. Дочинець та Д. Кешеля роблять неоціненний внесок у розбудову закарпатоукраїнської мовної культури. Особливість таланту авторів у тому, що вони зуміли знайти такі слова, що містять у собі код нації, і донести їх читачеві. Уживання фразем допомогло письменникам відтворити колорит рідного краю, розкрити характери, позитивні та негативні вчинки героїв, фізичний та емоційний стан персонажів, оригінально відобразити їхнє живе мовлення.

Аналіз засвідчив, що фраземи, функціонуючи в системі художніх творів, виконують важливу інтенсифікаційну роль, зокрема, виступають виразними репрезентантами традицій, звичаїв, побутових реалій, характерних для закарпатців. Авторські видозміни (структурні, образно-сміслові) значною мірою розширюють функційне поле таких висловів. Виокремлений і проаналізований матеріал уможливив визначити такі основні лінгвокультурні концепти у творах М. Дочинця і Д. Кешелі: ЛЮДИНА, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ПРАЦЯ, ВЧИНКИ, СТОСУНКИ, ВЛАСТИВОСТІ, МОВЛЕННЯ, МИСЛЕННЯ, ЕМОЦІЇ, ЧАС, СТАН ПРИРОДИ.

Лінгвокультурні концепти у творчості М. Дочинця і Д. Кешелі

8. Перспективу подальших досліджень убачаємо у поглибленому вивченні традиційних, трансформованих та авторських художніх фразем у прозі Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі, а також інших майстрів художнього слова. Зібраний та проаналізований у дисертації емпіричний матеріал може бути покладений в основу створення словника фразеологізмів досліджуваних творів із відповідними лінгвокультурологічними коментарями.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яцьків М. Ю. Фразеологічна картина світу в романі Мирослава Дочинця «Вічник». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 38. С. 386–391.
2. Яцьків М. Ю. Семантичні особливості компаративних фразем у романі Мирослава Дочинця «Горянин». *Лінгвістичні дослідження* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 41. С. 145–149.
3. Яцьків М. Ю. Лінгвокультурна специфіка фразеологізмів української мови (на матеріалі роману Мирослава Дочинця «Криничар»). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 33. С. 198–207.

4. Яцьків М. Ю. Відтворення ментальних особливостей українців у фраземіці творів Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 130–136.

5. Яцьків М. Ю. Фраземи на позначення мовленнєвої та мисленнєвої діяльності у творах Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2020. Вип. 1 (43). С. 313–317.

Наукові праці, опубліковані в закордонних виданнях:

6. Яцьків М. Фразеологічні одиниці на позначення емоційного стану людини у прозових творах Дмитра Кешелі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 5 (33). С. 215–220.

7. Венжинович Н. Ф., Яцьків М. Ю. Фразеологізми на позначення мовленнєвої діяльності у романі М. Дочинця «Вічник». *Славянские лингвокультуры в пространственном и временном континууме* : сборник научных статей / редкол.: Е. В. Ничипорчик (гл. ред.). Гомель, 2019. С. 173–176.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Яцьків М. Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітніх парадигм лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник* : збірник наукових статей за матеріалами XXVII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Будапешт, 26-29 листопада 2013 року / ред. кол.: В. І. Смоланка (голова), І. В. Артёмов та ін. Ужгород, 2014. Вип. 8 (27). С. 256–262.

9. Яцьків М. Ю. Фраземіка творів Дмитра Кешелі: тематико-ідеографічний аспект. *Студії з філології та журналістики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 10–11 квітня 2014 р.). Ужгород, 2014. Вип. 2. С. 231–236.

10. Яцьків М. Ю. Компаративні фразеологізми у творчості закарпатоукраїнського письменника Дмитра Кешелі (на матеріалі твору «Не приймайте, небеса, пусті людські словеса»). *Актуальні питання розвитку філологічних наук у XXI ст.* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16–17 травня 2014 року). Одеса, 2014. С. 14–17.

11. Яцьків М. Ю. Фразеологічна картина світу як наукова модель. *Студії з філології та журналістики* : збірник наукових праць / редкол.: В. В. Барчан, Л. О. Белей, Н. Ф. Венжинович (відп. ред.) та ін. Ужгород, 2016. Вип. 4. С. 228–230.

12. Яцьків М. Ю. Фраземіка роману Мирослава Дочинця «Світован. Штудії під небесним шатром» у лінгвокультурологічному та лінгвокогнітивному висвітленні. *Студії з філології та журналістики* : збірник наукових праць / міжнар. редкол.: М. Вашичек, Н. Венжинович (відп. ред.), М. Горди та ін. Ужгород, 2018. Вип. 5. С. 301–304.

13. Яцьків М. Ю. Фразеологічні одиниці на позначення мовленнєвої діяльності у художніх творах Дмитра Кешелі. *Студії з філології та журналістики* : збірник наукових праць / міжнар. редкол.: М. Вашичек, Н. Венжинович (відп. ред.), М. Горди та ін. Ужгород, 2020. Вип. 6. С. 105–109.

Наукові праці, які індексуються в наукометричній базі IndexCopernicus та додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Яцьків М. Ю. Фразеологічні одиниці в романі Мирослава Дочинця «Лис. Віднайдення загублених слідів»: семантика, особливості функціонування. *Типологія та функції мовних одиниць* : науковий журнал / редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. Луцьк, 2015. № 1 (3). С. 251–261.

АНОТАЦІЯ

Яцьків М. Ю. Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2021; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021.

Дисертація присвячена вивченню фразеології художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі у лінгвокультурологічному аспекті. У науковій роботі вперше комплексно проаналізовано фраземіку художніх творів найбільш знаних представників закарпатоукраїнської прози. Опрацьовано теоретичні джерела, що стосуються фразеології загалом, розглянуто найвідоміші класифікації фразеологізмів. Охарактеризовано лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний напрямки фразеології. Описано теоретичні засади вивчення діалектної фразеології та історію дослідження закарпатоукраїнської фразеології. Проаналізовано найвагоміші лінгвокультурологічні особливості традиційних, трансформованих, загальноживаних (не зафіксованих словниками) та авторських художніх фразем, зафіксованих у художніх творах закарпатоукраїнських письменників М. Дочинця та Д. Кешелі.

Ключові слова: фразеологія, фразема, авторська художня фразема, фразеологізм, фразеологічна одиниця, лінгвокультурологія, мовна картина світу, діалектна фразеологія, закарпатоукраїнські письменники М. Дочинець, Д. Кешеля.

АННОТАЦИЯ

Яцьков М. Ю. Фразеология художественной прозы закарпатоукраинских писателей Мирослава Дочинца и Дмитрия Кешели: лингвокультурологический аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по

специальности 10.02.01 – украинский язык. – ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», Ужгород, 2021; ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», Ивано-Франковск, 2021.

Диссертация посвящена изучению фразеологии художественной прозы закарпатоукраинских писателей Мирослава Дочинца и Дмитрия Кешели в лингвокультурологическом аспекте. В научной работе впервые комплексно проанализирована фраземика художественных произведений наиболее известных представителей закарпатоукраинской прозы. Описаны теоретические источники, касающиеся фразеологии в целом, рассмотрены известные классификации фразеологизмов. Охарактеризованы лингвокультурологический и лингвокогнитивный аспекты фразеологии. Проанализированы теоретические основы изучения диалектной фразеологии и история исследования закарпатоукраинской фразеологии. Изучены важнейшие лингвокультурологические особенности традиционных, трансформированных, общеупотребительных (не зафиксированных словарями) и авторских художественных фразем, зафиксированных в художественных произведениях закарпатоукраинских писателей М. Дочинца и Д. Кешели.

Ключевые слова: фразеология, фразема, авторская художественная фразема, фразеологизм, фразеологическая единица, лингвокультурология, языковая картина мира, диалектная фразеология, закарпатоукраинские писатели М. Дочинец, Д. Кешеля.

ABSTRACT

Yatskiv M. Yu. Phraseology of fiction of Transcarpathian Ukrainian writers Myroslav Dochynets and Dmytro Keshelia: linguo-cultural aspect. – Manuscript.

The dissertation for a candidate's degree in philology, speciality 10.02.01 – the Ukrainian Language. – State Higher Education Institution «Uzhhorod National University», Uzhhorod, 2021; State Higher Education Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation outlines the study of phrasemes of the Transcarpathian Ukrainian writers Myroslav Dochynets and Dmytro Keshelia. *For the first time* the phraseological richness of works of art by the best of well-known representatives of this period Myroslav Dochynets and Dmytro Keshelia has been comprehensively analyzed in it.

The most significant sources pertaining to phraseology in general have been worked up, and the best known classifications of phraseologisms have been considered. Linguistic, cognitive and linguoculturological trends of phraseology have been characterized. Theoretical principles of studying dialect phraseology and the history of research of the Transcarpathian Ukrainian phraseology investigation have been described. The most significant and cultural peculiarities have been analyzed.

The relevance of the research theme is stipulated by the need for further elaboration of issues pertaining to dialect phraseology, which is an important constituent of the language world model and insufficient treatment of issues related to the study of individual author phraseology in Ukrainian linguistics as well as substantial research based on the investigation of the belles-lettres of the above mentioned of the artistic language of these Transcarpathian Ukrainian writers. It is dialect phraseology that best of all indicates the social experience, customs, rituals, peculiarities of speakers' mentality who live on this or that territory.

Special technique has been developed for the analysis of the phrases. The selected factual material has been processed by means of a descriptive method to distinguish phraseological thematic groups, artistic modes, the selection of general language, transformed and individual author phraseological units.

The method of contextual analysis has been used to ascertain functional and stylistic possibilities of phrases in the prose of Myroslav Dochynets and Dmytro Keshelia. The descriptive method made it possible to generalize theoretically the results of the study and systematize the selected material. The method of component analysis has been used for making more precise the meaning of the phrases. Dominant common and individual signs of phraseology functioning in belles-lettres works of the Transcarpathian Ukrainian writers has been ascertained by means of the confrontation method. For revealing the frequency of occurrence of generally accepted language, individual author phrases and transformed phraseological units the quantitative analysis has been applied.

3745 phraseological units have been fixed in the empirical material out of which: 876 have been extracted from the dictionaries (464 – traditional, 412 – transformed (32 – with other meaning)); 2869 – non-fixed in the dictionaries (807 – common, 2062 – individual author). The phraseological units are represented in 12 thematic groups. The most typical individual author phrases and non-fixed phrasemes in the dictionaries have been described in detail. The development of phraseological meaning has also been under investigation enabling the ascertainment of both their universal regularities and exclusively national (regional) peculiarity.

The most widespread thematic groups in M. Dochynets' works of art were found out to be: activities, deeds, the behaviour of a human being, actions in relations with anybody or anything; quality, sign, the condition of an object or phenomenon, the characteristic, properties and personal qualities, physical and emotional state of an individual; designation of speech and mental operations.

In D. Keshelia's works of art the most typical thematic groups of phrases found out to be: activities, deeds, the behaviour of a human being, actions in relations with anybody or anything; quality, sign, the condition of an object, phenomenon or operation; physical and emotional state of an individual; the characteristic, properties and personal qualities; designation of speech and mental operations; abusive words.

Phraseological units fixed in works of art have a vivid expressive, emotional and estimative

colouring, they lend picturesqueness to the text. Phrases characterize the signs, actions expressively and aptly, which can be applied to many concrete facts of speech. The speech style of the works is a phenomenon, the result of the untiring, creative activity of the writers.

In the process of the study it has been ascertained that characters' speech is thickly saturated with phrases. Describing personages and their state, the writers also often use comparative phrases. The use of phrases helped the writers to reproduce the colouring of the native land, to reveal tempers, positive and negative deeds of the characters, physical and emotional state of the personages, vividly and originally reproduce their spoken tongue.

As a result of the study carried out a conclusion is drawn that phrases, functioning in works of art, play an important intensifying part in particular, appear as expressive representatives of traditions, customs, conditions of life, typical of the Transcarpathian people. The author modifications (structural, figurative and significant) largely extend the functional domain of such expressions.

The practical significance of the results obtained consists in the possibility of using for writing research works in phraseology in the context of the recent linguistic paradigms, as well as in delivering lectures in lexicology, phraseology and stylistics for the students and post-graduates, in special courses and special seminars in linguistic and cognitive conceptology, linguistic culturology, etc. The collected and analyzed empirical material in the dissertation may be set as principle of compiling the dictionary of phraseologisms selected from the works of the Transcarpathian Ukrainian writers with appropriate linguistic and culturological comments.

The prospects of further studies is perceived in a more profound and extensive investigation of individual author phraseological units in new works of art by Myroslav Dochynets and Dmytro Keshelia, as well as other Transcarpathian Ukrainian writers.

Key words: phraseology, phrase, the author's fiction phrase, phraseologism, phraseological unit, linguistic culturology, the language world model, dialectal phraseology, Transcarpathian Ukrainian writers M. Dochynets and D. Keshelia.